

Розділ I

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГРАМАТИКИ

УДК '81 373.611

Світлана Климович
(Херсон)

АБРЕВІАТУРНІ МОРФЕМИ У СКЛАДІ НАПІВАБРЕВІАТУРНИХ- НАПІВ'ЮКСТАПОЗИТНИХ УТВОРЕНЬ

У статті проаналізовано розмежування іменників-юкстапозитів і подібних до них за формою апозитивних словосполучень, встановлено найсуттєвіші словотвірні ознаки номінативних одиниць на зразок *бізнес-новини*, визначено зростання словотвірної активності та розширення сфери використання нових і засвоєних раніше запозичень, активне поповнення абрoutворень, що оминають стадію співвідношення мотивувальне словосполучення – абревіатура і відразу будуються за зразком-моделлю.

Ключові слова: *аброморфема, аброморфемно-словесна абревіатура, напівабревіатурна-напів'юкстапозитна одиниця, апозитивна синтаксема, юкстапозитне утворення.*

Унаслідок посилення міжмовного взаємовпливу та взаємообміну не тільки лексичними одиницями, але й словотвірними моделями, активізувалося використання інтернаціональних лексичних одиниць та інтернаціональних морфем у сучасній українській літературній мові.

За спостереженнями О. Стишова, у сучасній українській мові активізується творення складних слів за допомогою юкстапозиції. Продуктивними в цих складних словах є компоненти інтернаціонального характеру, поширені в багатьох мовах світу. Такими компонентами є переважно початкові чужомовні одиниці, зокрема *бізнес-, медіа-, шоу-* тощо, напр.: *бізнес-новини, медіа-підтримка, шоу-передача* [7, с. 207].

Близькими до аброморфемно-словесних абревіатур із запозиченими аброморфемами, у яких мотивувальний прикметник скорочується до кореня, Г. Віняр вважає іменники-юкстапозити, "оскільки їх перший компонент можна розглядати і як самостійно запозичену лексему, і як усічення утвореного від неї прикметника, пор.: *бізнес-центр, слайд-проектор, компакт-диск* [2, с. 114]".

Ж. Колоїз, досліджуючи оказіональний словотвір української мови, кваліфікує одиниці *бізнес-вершки, піар-козир, секс-рабиня* як юкстапозитні утворення, компоненти яких лексикалізувалися. Авторка наголошує на тому, що їх потрібно відрізняти від апозитивних синтаксем, бо той компонент, який мав би кваліфікуватися як залежний і дублювати флексії іншого для вираження апозитивних відношень, у їхніх парадигмах залишається незмінним. Крім того, дослідниця зауважує, що "часто використовувані компоненти на зразок *секс-, бізнес-, піар-* набувають у юкстапозитах статусу префіксоїдів (пор.: *секс-скандал, секс-продукція, секс-бізнес, секс-марафон, секс-підтанцювка*), що сприймаються як усічення прикметникових основ, а спродукована в такий спосіб одиниця – як модифікація конструкцій атрибутивного типу [4, с. 217-218]".

Як бачимо, Ж. Колоїз сама собі суперечить: спочатку заперечує апозитивні відношення в аналізованих одиницях, а потім мотивує їх атрибутивними конструкціями. Якби складники *бізнес-, піар-, секс-* тощо набули статусу префіксоїдів, тоді вони повинні

були б передавати не номінативне, а оцінне значення, подібно до елемента *чудо-* в утвореннях *чудо-богатыр, чудо-викладач, чудо-опера*.

Як відомо, засобом розмежування іменників-юкстапозитів і подібних до них за формою апозитивних словосполучень є метод трансформації, за яким прикладку в апозитивному словосполученні можна замінити прикметником чи дієприкметником або перетворити в порівняльний зворот. Л. Азарова, зокрема, твердить, що "іменники-юкстапозити не можуть мати таких трансформацій. Якщо ж вони й можливі в деяких мовленнєвих ситуаціях, то значення іменника-юкстапозита при цьому може виявитися неідентичним змісту атрибутивного словосполучення, утвореного внаслідок трансформації юкстапозита [1, с. 83]".

Визначаючи найсуттєвіші словотвірні ознаки номінативних одиниць на зразок *бізнес-проект*, А. Нелюба зосереджує увагу на:

- 1) чітко вираженій кореневості першої частини, її формальній повноті, цілісності;
- 2) здатності такої частини використовуватися в ролі самостійної лексичної одиниці;
- 3) множинності мотивації: *бізнес і проект* → *бізнес-проект*; *бізнесовий проект* → *бізнес-проект* [6, с. 224].

Стосовно множинності мотивації дослідник зазначає, що за першим ланцюгом це прикладковий тип номенів, але на відміну від традиційних номенів-прикладок (означальний елемент здебільшого на другому місці), у цих утвореннях означальний елемент виступає на першому місці; за другою моделлю – це поєднання усіченого прикметника й повного іменника [Там само].

На відміну від А. Нелюби, ми дотримуємося думки, що аналізовані складні іменники мотивують конструкції на зразок *бізнесовий проект* → *бізнес-проект*. Їх лексичне значення не впливає із суми значень складників, бо один компонент є означальним щодо іншого означуваного. Хоч утворення на зразок *прес-конференція, прес-секретар, прес-центр* можуть мотивуватися лише потенційно у зв'язку з відсутністю в українській мові відповідного *прес-* атрибута.

Виконані дослідження засвідчують, що одиниці зі складниками *інтернет-, медіа-, прес-* тощо за структурою і семантичним співвідношенням своїх компонентів зберігають ознаки аббревіатур та юкстапозитів: *інтернет-енциклопедія, медіа-культура, прес-менеджер*. Отже, такі утворення в українській мові є перехідними одиницями між двома способами словотвору, фактично це – **напіваббревіатурні-напів'юкстапозитні одиниці**, що, розвиваючи аглютинативні тенденції в мові, утворюються за аббревіатурною моделлю без опори на словосполучення. Цей статус зумовлює і їхнє відмінне від інших аброутворень написання – через дефіс, що споріднює такі одиниці з юкстапозитами.

Проникнення до української мови значної кількості іншомовних лексем, особливості функціонування та засвоєння їх системою мови зумовлює потребу у вивченні таких одиниць. В останні десятиліття відбувається зростання словотвірної активності та розширення сфери використання нових і засвоєних раніше запозичень, що переконливо свідчить про поглиблення інтелектуалізації української літературної мови.

Характерною ознакою сучасної мови є згортання описових найменувань у складні та складноскорочені одиниці, що вказує на існування явищ переходу між ціліснооформленими і розчленованими номінативними одиницями. Тенденція до економії мовних зусиль спричиняє не лише розширення фонду аббревіатурних морфем, а й активне поповнення аброутворень, які оминають стадію співвідношення мотивувальне словосполучення – аббревіатура і відразу будуються за зразком-моделлю. Це стосується насамперед напіваббревіатурних-напів'юкстапозитних одиниць зі складниками *бізнес-, дизайн-, економ-, релакс-, тест-, фольк-* і под. Крім того, як цілком слушно зауважує Н. Клименко, "про активне засвоєння багатьох запозичених основ у сучасній українській мові свідчать пришвидшені процеси гібридизації слів, тобто поєднання в них питомих та запозичених компонентів: *бізнес-новини, дизайн-студія, тест-смуга, фольк-шоу-гурт* [3, с. 88]".

Переконливою видається думка О. Кубрякової про те, що у словотворенні за аналогією похідне слово постає на основі вживаного в мові лексичного зразка. У цих словотвірних процесах за аналогією відбувається копіювання готового зразка, причому зразком для наслідування стає знайома лексична одиниця з певною внутрішньою формою, яку і повторює мовець в акті номінації [5, с. 25-26].

Високий словотвірний потенціал демонструє препозитивна аброморфема *бізнес-*, що спочатку була засвоєна як іменник і лише згодом стала складником таких утворень, як *бізнес-леді*, *бізнес-огляд*, *бізнес-план*, *бізнес-форум*, які зафіксував "Український орфографічний словник" (УОС) 2005 року видання. Публіцистичні тексти доповнюють цей перелік великою кількістю новотворів, у яких *бізнес-*співвідноситься з *бізнесовий*, але не спирається на нього як базовий компонент мотивувального словосполучення, пор.: *бізнес-абонент*, *бізнес-адміністрування*, *бізнес-асоціація*, *бізнес-вакансія*, *бізнес-видання*, *бізнес-група*, *бізнес-довідник*, *бізнес-екскурс*, *бізнес-енциклопедія*, *бізнес-етикет*, *бізнес-захоплення*, *бізнес-ідея*, *бізнес-інкубатор*, *бізнес-канал*, *бізнес-каталог*, *бізнес-клас*, *бізнес-клуб*, *бізнес-кола*, *бізнес-контакти*, *бізнес-кореспонденція*, *бізнес-конференція*, *бізнес-кредити*, *бізнес-курс*, *бізнес-ланч*, *бізнес-легенда*, *бізнес-ліга*, *бізнес-новини*, *бізнес-об'єкт*, *бізнес-освіта*, *бізнес-партія*, *бізнес-партнер*, *бізнес-планування*, *бізнес-подарунок*, *бізнес-посиденьки*, *бізнес-постать*, *бізнес-портал*, *бізнес-прогноз*, *бізнес-проект*, *бізнес-пропозиція*, *бізнес-процес*, *бізнес-рейтинг*, *бізнес-реклама*, *бізнес-робота*, *бізнес-сайт*, *бізнес-семінар*, *бізнес-середовище*, *бізнес-сили*, *бізнес-сніданок*, *бізнес-справа*, *бізнес-структура*, *бізнес-студія*, *бізнес-тариф*, *бізнес-тренер*, *бізнес-форум*, *бізнес-час*, *бізнес-центр*, *бізнес-школа* і под., напр.: *Перший український "Бізнес-Інкубатор"* для підприємців-початківців за місяць зібрав понад 880 заявок від учасників, які хочуть почати свою справу з нуля або розширити вже існуючий бізнес (ТСН, Гроші 19.10.2016); *Вчитися правильно поводитися із гріями варто починати з дитинства, впевнена бізнес-тренер Ольга Амрай* (Gazeta.ua, 16.06.2017); *Києво-Могилянська бізнес-школа, Український центр Міжнародного ПЕН-Клубу та видавництво "Дух і Літера", починаючи з 2016 року, вирішили взяти на себе справу продовження премії імені Василя Стуса* (Українська правда, 29.05.2017).

Так само зросла кількість слів з аброморфемою *секс-*, що розгортається в "сексуальний" зі значенням "який стосується сексу або призначений для сексу", але приєднується переважно до стрижневого слова за аналогією. УОС зафіксував слова *секс-фільм*, *секс-шоу*; "Сучасний тлумачний словник української мови" (СТСУМ) 2006 року видання пояснює значення лексем *секс-бомба*, *секс-меншість*, *секс-символ*, а також подає *секс* як "першу частину складних слів, що має значення *сексуальний*" [8, с.791]. У сучасній пресі вживають новотвори, утворені за готовою аббревіатурною моделлю, пор.: *секс-бізнес*, *секс-експлуатація*, *секс-індустрія*, *секс-карикатура*, *секс-кооператив*, *секс-машина*, *секс-меню*, *секс-мода*, *секс-оргія*, *секс-панacea*, *секс-послуги*, *секс-пропозиція*, *секс-рабіння*, *секс-рабство*, *секс-сцена*, *секс-терапія*, *секс-туризм*, *секс-фестиваль*, напр.: "*Секс-туризм* – уже не така проблема, як чотири роки тому, – каже Володимир Паніотто, гендиректор Київського міжнародного інституту соціології. – Тепер нас куди більше хвилює гомофобія, що перешкоджає нашим спробам долучитись до міжнародної спільноти." (Корреспондент.net, 11.10.2016); *В одному із найгарніших будинків Британії відбувся щолітній секс-фестиваль. Красиві та авантюрні свінгери показували секс-сцени у шкіряній дорогій білизні* (ТСН, Новини, 16.06.2017).

Існування основи *дизайн-* підтверджене трьома словами в реєстрі УОС: *дизайн*, *дизайнер*, *дизайнерський*. Крім того, про зростання словотвірної активності аналізованої основи свідчать утворення *веб-дизайн*, *фітодизайн*, де вона виступає як стрижневе слово мотивувального словосполучення і, відповідно, стоїть у постпозиції. Проте лексикографічні джерела не фіксують складних утворень із препозитивним складником *дизайн-*, хоч у мові засобів масової інформації його вживають у словах *дизайн-макет*, *дизайн-послуги*, *дизайн-проект*, *дизайн-пропозиція*, *дизайн-проекування*, *дизайн-середовище*, *дизайн-студія*, *дизайн-школа*. Ці неолексеми дають підстави вважати *дизайн-* атрибутивною аброморфемою,

що здатна розгортатися в прикметник *дизайнерський*, але приєднується до цілого слова за аббревіатурною моделлю. Напр.: *Відсутність кваліфікованого персоналу, що володіє сучасними технологіями обробки сировини, низький рівень **дизайн-проекткування**, незнання основ маркетингу і просування продукту – все це призвело до стійкої неспроможності запропонувати ринку готовий продукт світового рівня з високою доданою вартістю* (Укрінформ, 21.06.2017); *Дизайн-студія "ART'ель moda" підготували модну виставу у національних мотивах* (UA: Суми, 21.06.2017).

У лексикографічних джерелах не зареєстровано утворень з аброморфемою **фольк-**, що є скороченням прикметника *фольклорний*. Хоча зростання продуктивності цієї аброморфеми підтверджують нові деривати, що з'явилися в газетних текстах, зокрема такі, як *фольк-альбом, фольк-гітарист, фольк-гурт, фольк-колектив, фольк-майданчик, фольк-мода, фольк-моноопера, фольк-мотиви, фольк-музей, фольк-музика, фольк-проект, фольк-ресторан, фольк-співак, фольк-стиль, фольк-сцена, фольк-театр, фольк-фестиваль, фольк-шоу* і под. (напр.: *Львівський **фольк-гурт** отримав престижну європейську музичну нагороду* (Твоє місто, 11.02.2016); *В обласній бібліотеці для юнацтва – вулична акція "Це моя країна – вільна Україна", у рамках якої відбудеться інстальований **фольк-майданчик** "Українська світлиця"* (Рідний край, 22.08.2016); *У рамках другого звітнього концерту представили й **фольк-шоу** "Віднова"* (Uzhgorod.net.ua, 19.06.2017). Аброморфема *фольк-*, незважаючи на своє нетривале існування, виявляє низку особливостей: посилює аглютинативні тенденції в мові (пор.: *арт-готик-фольк-класик-рок-шоу, етно-фольк-рок-поп-джаз-колектив*); поєднується з лексикалізованими аброморфемами (*фольк-арт*) і сама виявляє здатність до лексикалізації (*етно-фольк*).

Нарощує свій словотвірний потенціал основа **релакс-**. Якщо в реєстрі УОС її існування підтвержене лише трьома словами *релаксація, релаксаційний, релаксувати*, то газети останніх трьох років фіксують *релакс-* у таких напіваббревіатурних-напів'юкстапозитивних утвореннях, як *релакс-зал, релакс-заняття, релакс-зона, релакс-індустрія, релакс-масаж, релакс-ритуал, релакс-препарат, релакс-процедура, релакс-фестиваль, релакс-фільм, релакс-центр*, пор.: *А тут – наша "**релакс-зона**" (із очерету та соломи), звідки ми спостерігаємо Велику Ведмедицю та мріємо перед сном про наші майбутні походи, – розповідає керівник команди Борис Лопін* (Хрещатик, 21.06.2017); *Позбутися втоми за три дні в Закарпатті: **релакс-тур** на травневі свята* (Сьогодні, 17.03.2017).

До складу лише кількох дериватів уходять такі нові препозитивні складники, як **екзотик-** (*екзотик-бар, екзотик-меню, екзотик-парк, екзотик-тур, екзотик-шоу*), **еліт-** (*еліт-бізнес, еліт-допомога, еліт-клас, еліт-клуб, еліт-центр*), **імідж-** (*імідж-інформація, імідж-платформа*), **інтим-** (*інтим-діяльність, інтим-клуб, інтим-масаж, інтим-послуга, інтим-туризм*), **компакт-** (*компакт-диск, компакт-збірка, компакт-касета, компакт-пудра*), **стрес-** (*стрес-реакція, стрес-фактор*), **тест-** (*тест-заїзд, тест-пілот, тест-смуга*) тощо, пор.: *Рівень підготовки музикантів, сцена, світло – цього року без перебільшень – найпотужніші, найсучасніші, одним словом – **еліт-клас*** (Буг, 6.08.2015); *У Вінниці затримали сутенерку, яка сама теж надавала **інтим-послуги** (20 хвилин, 9.09.2015); Кейсі Стоунер, **тест-пілот** и радник заводської команди *Ducati MotoGP* вразив експертів та інсайдерів чемпіонату* (Autocentre.ua, 30.01.2017).

Отже, одиниці зі складниками *бізнес-*, *дизайн-*, *фольк-* тощо за структурою і семантичним співвідношенням своїх компонентів виявляють ознаки аббревіатур та юкстапозитивів: *бізнес-студія, бізнес-тренер, бізнес-форум, дизайн-пропозиція, дизайн-проекткування, фольк-гурт, фольк-колектив, фольк-майданчик*. Вони є перехідними одиницями між двома способами словотвору в українській мові, це – напіваббревіатури-напів'юкстапозитиви, що, розвиваючи аглютинативні тенденції в мові, утворюються за аббревіатурною моделлю без опори на словосполучення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азарова Л.Є., П'яст Н.Й. Складання як один із способів словотвору / Л.Є.Азарова, Н.Й. П'яст. – Вінниця: Універсум, 2005. – 132 с.
2. Віняр Г.М. Закономірності оформлення новотворів способом аббревіації / Г.М. Віняр // На ниві української філології. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 110–120.
3. Клименко Н.Ф. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови / Н.Ф. Клименко // Українська мова. – 2003. – № 3-4. – С. 83–107.
4. Колоїз Ж.В. Українська okazіональна деривація / Ж.В. Колоїд. – К.: Акцент, 2007. – 311 с.
5. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
6. Нелюба А. Від графічної економії до нових словотворчих засобів і основ (складання скорочених основ і його наслідки в словотвірній номінації) / А. Нелюба // Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 222–226.
7. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови ЗМІ) / О.А. Стишов. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2005. – 387 с.
8. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В.В. Дубічинського. – Харків: ВД "Школа", 2006. – 1008 с.
9. Український орфографічний словник / уклад.: В.В. Чумак та ін.; відпов. ред. В.М. Русанівський. – К.: Довіра, 2005. – 1069 с.

Svitlana Klymovych

ABROMORHEMS IN HALF-ABBREVIATED-HALF-JUXTAPOSITIVE UNITS

The article deals with the problem of distinction between nouns-juxtaposits and similar to them in form appositive phrases, the most significant word-formation sings of nominating units of business news type are established, the growth of word-formation activity and the expansion of the sphere of the use of new and assimilated earlier borrowings, active addition of abbreviations which walk around the stage of the relationship an explaining word-combination abbreviation and at once form after a standard-model are traced.

Key words: abromorhem, abromorphic-verbal abbreviation, half-abbreviated-half-juxtapositive unit, appositive syntaxem, juxtapositive formation.

Светлана Климович

АББРЕВИАТУРНЫЕ МОРФЕМЫ В СОСТАВЕ ПОЛУАББРЕВИАТУРНЫХ-ПОЛУЮКСТАПОЗИТНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ

В статье проанализировано разграничение существительных-юкстапозитов и подобных им по форме аппозитивных словосочетаний, установлены самые существенные словообразовательные признаки номинативных единиц типа *бизнес-новости*, определено рост словообразовательной активности и расширение сферы использования новых и усвоенных ранее заимствований, активное пополнение аброобразований, которые обходят стадию соотношения мотивирующее словосочетание – аббревиатура и сразу образуются за образцом-моделью.

Ключевые слова: аброморфема, аброморфемно-словесная аббревиатура, полуаббревиатурная-полуякстапозитная единица, аппозитивная синтаксема, якстапозитное образование.